

АМИР ТЕМУРНИНГ ҲАРБИЙ ФАОЛИЯТИ

Каримова Мияссар Жамолдиновна

Тошкент педиатрия тиббиёт институти Ижтимоий фанлар, педагогика ва психология кафедраси доценти.

Аннотация: Мақолада Амир Темур ҳокимиятга келгандан кейин ҳарбий ҳаракатлар олиб боришининг янги тизимига асос солганлиги ёритилган. Жумладан у, стратегик мақсадлар, шиддатли ҳужум, ҳал қилувчи йўналишларда кучларни бир ерга тўплаш, дадил манёвр ва ташаббускор ҳаракатлар, ҳал қилувчи жангда душманни тор-мор келтириши орқали амалга оширилганлиги, отлич қўшин ҳужумини ташиқил этиш стратегияси ва тактикаси Амир Темур армиясида ўзининг тўлиқ якунини топганлиги, яна унинг тузукларида ҳам айнан ҳарбий тактика ва стратегия яхши ишлаб чиқилганлиги баён этилган.

Калит сўзлар: қисм, ҳарбий, армия, қўшин, Европа, қурол, тактика, қўмондон, тузуклари, ганим, от, майдон, душман, ҳужум, жой, ганим.

ВОЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АМИРА ТЕМУРА

Каримова Миассар Джамолдиновна

Доцент кафедры социальных наук, педагогики и психологии Ташкентского педиатрического медицинского института

Аннотация: В статье рассказывается о том, как Амир Тимур после прихода к власти заложил новую систему ведения военных действий. Среди них стратегические задачи, ожесточенное наступление, сосредоточение сил на решительных направлениях, смелые маневры и инициативные действия, сокрушение противника в решающем сражении, стратегия и тактика организации конной атаки завершились в войске Амира Тимура. и в его уставе указано, что военная тактика и стратегия хорошо разработаны.

Ключевые слова: часть, войско, армия, отряд, Европа, оружие, тактика, командир, соединения, клад, конь, поле, противник, атака, место, клад.

VOENNAYA DEYATELNOST AMIRA TIMURA

Karimova Miassar Djamoldinovna

Associate professor of the department of social science, pedagogy and psychology of the Tashkent pediatric medical institute.

Annotation: The state tells about how Amir Temur, after coming to power, laid down a new system of military operations. Amir Temur refers to the most strategic tasks, a sharp attack, concentration of forces and a decisive direction, bold maneuvers and initiative actions, enemy surprise and decisive tactics, strategy and tactical organization of a cavalry attack and troops. and its charter states that military tactics and strategy are well developed.

Key words: unit, army, army, detachment, Europe, weapons, tactics, commander, formations, treasure, horse, field, enemy, attack, place, treasure.

Амир Темур ҳокимиятга келган дастлабки даврларида мўғул босқинчилари қолдирган асоратларини бартараф этиш, салтанатни мустаҳкамлаш, ҳусусан бутун Туронзамин яхлитлиги ва осойишталигини таъминлаш чораларини кўрди. Амударё, Сирдарё атрофи ҳудудларининг бир қисмини, шунингдек, Фарғона ва Шош вилоятларини ўз давлатига қўшиб олди. Мамлакатнинг истиқболига катта

умид ва ишонч билан қараган Амир Темур руҳиятини нафақат ўзининг туғма баҳодирлиги ва жасорати билан, балки айна замонда Аллоҳга ва Куръонга бўлган ишончу эътиқоди билан ҳам мустаҳкамлаган эди[1].

Амир Темур Мовароуннахрни мўғул истилочиларидан тозалаб, марказлашган улуғ давлатни барпо этди. Тарих унинг зиммасига Олтин ўрдадек кудратли мўғул империясининг асосини емиришдек улкан вазифани қўйган эди. Амир Темур бу вазифани ҳам буюк жасорат билан адо этиб, Рус князликлари ва шарқий Европа халқларини қарийиб 170 йиллик мўғул асоратидан халос бўлишларига йўл очиб берди. Ниҳоят, 1402 йилда турк султони Боязид устидан ғалаба қозониб, бутун Европа мамлакатларини даҳшатли таҳликадан халос қилди. Буларнинг барчаси тарихий ҳақиқат[2].

Амир Темур асосий карвон йўллари устидан назорат ўрнатиш[3], улус кудратини янада ошириш, халқнинг турмуш тарзини яхшилаш сингари устувор мақсадлар йўлида ўша даврда тенги йўқ бўлган ҳарбий кучлар билан Жета, Эрон, Афғонистон, Кавказ Ироқ, Шом, Миср, Дашти Қипчоқ, Шимолий Анадўли, Ҳиндистон каби минтақаларга бир неча бор қўшин тортиб борди, оламшумул зафарлар кучди[4].

Буюк лашкарбоши новатор ҳарбий ташкилотчи сифатида Темурбек ўта интизомли армия тузишга, муҳораба чоғида қўшин қисмларини санъаткорона бошқаришга, жанг тақдири ҳал бўладиган жойларга ҳарбий кучларни ўз вақтида усталик билан йўллашга, ҳар қандай тўсиқ ва ғовларни тадбиркорлик билан босиб ўтишга, армиядаги жанговар руҳни керакли даражада ушлаб туришга муяссар бўлди[4].

Соҳибқирон турк-мўғул халқлари, хусусан «Ясоқ қонунлари» асосида Чингизхон лашкари тузилишини, уларнинг жанг олиб бориш амолларини атрофлича ўрганиб, таҳлил қилади ва зарур ўзгартиришлар киритган.

Темур барпо этган армиянинг тузилиши Чингизхон тузган қўшин тизими ва тузилишига маълум даражада яқин бўлса-да, бироқ қуйидаги муҳим жиҳатлари билан фарқланар эди[4]:

1. Чингизийлар қўшини ялпи мажбурият асосида ҳарбий хизматга қақириладиган халқ лашкаридан иборат бўлган ҳолда, Темурбек армияси умумхалқ характериға эга эмас эди.

2. Чингизхон даврида қўшин асосини қўчманчи омма ташкил қилган эди. Темурбек қўшиниға олий бош қўмондон кўрсатган аниқ талабға биноан чорвадорлар қатори косибчилик, хунармандчилик, деҳқончилик билан машғул ўтроқ аҳолидан ҳам сезиларли миқдорда аскар олинган.

3. Темурбек қўшинида ҳарбий кучларнинг асосини ташкил қилувчи отлик аскарлар билан бир қаторда пиёдалардан тузилган қисмлар ҳам анчагина бўлган. Маълумки, Чингизхон қўшини, забт этилган мамлакатлар аҳолисидан мажбурий тартибда тузилган ҳашарни ҳисобға олмаганда, пиёда аскарларға эга бўлмаган.

4. Темурбек Шарқда биринчилардан бўлиб, ўз армиясига ўт сочар қурол, яъни тўп-раъдни олиб кирди.

5. Соҳибқирон тоғли ҳудудларда жанг ҳаракатлари олиб боровчи пиёдалардан тузилган махсус ҳарбий қисмларни ташкил қилди[4].

6. Темурбек жаҳон ҳарб санъати тарихида биринчи бўлиб қўшинни жанг майдонида етти қўлга бўлиб жойлаштириш тартибини жорий этди.

7. Темурбек армиясида аёллардан тузилган бўлинмалар бўлиб, улар жанг чоғи эркаклар билан бир сафда турган, қаҳрамонлик ва матонат намуналарини кўрсатган[5].

Темурбек кўшини таркибини Мовароуннаҳр, Дашти Қипчоқ, Эрон, Бадахшон, Мўғулистон, Хоразм, Мозадарон, Жета сингари ерлардан йиғилган аскарлар ташкил қилган.

Унда мунтазам кўшинга хос бўлган кўпгина белгилар мавжуд эди: кўшин сон жиҳатдан аниқ ва пухта ташкил қилинган, унинг жанговар тартиби - ясол жангдан-жангга такомиллаштирилиб борилган, армия ўз замонасининг илғор қурол ва техникаси билан қуролланган, айнан бир турдаги қурол-яроғ, аслаҳа-анжом билан таъминланган[6], қисмлар бир-биридан кийим боши, тутган байроқ ёки туғи орқали фарқланган[4]. Жумладан, ҳар бир ҳарбий қисмининг кийими турлича, масалан, қизил ёки кўк ёки жигар ранг ва ҳоқозо ранглари бўлиб, айрим қисмларнинг кийими қайси рангда бўлса, барча қуроллари – тиркаш, камар, найза, ўқ узувчи қуроллар – сар ва ҳоқозоларнинг қинлари ҳам ўша рангда бўлган[7]. Бу ҳақда Ибн Арабшоҳ ҳам қуйидагиларни баён қилади: “Темурнинг ишлари ниҳоясига етгач, у ўз кўшинига Самарқандга жам бўлишини буюрди. Кейин улар учун ўзи ўйлаб топиб ихтиро қилган таркиб ва тазрибда (махсус) қалпоқлар тайёрлашларини ҳамда жангчилар уларни кийиб, (юришга) отланишларини амр қилди. Бу қалпоқлар улар учун (шартли бир) белги эди”. Бундай ажралиб туриш жанг пайтида кўшинни бошқаришда жуда қўл келган[4]. Тактика жиҳатдан Темурбек армияси ўзига хос хусусиятларга эга эди. Кўшиннинг ясоли Қорахонийлар, Ғазнавийлар, Салжуқийлар, Чингизийлар кўшини жанговар таркибидан фарқли ўлароқ, етти қисм –қўлга ажратилган, разветка аъло даражада йўлга қўйилган, қисмларнинг жанг майдонида ҳамда юриш вақтида талаб[4] даражасида ҳаракат қилиш учун зарур тадбир ва режалар ишлаб чиқилган[6], уларни жанг пайтида оператив бошқаришга алоҳида қатта эътибор қаратилган. Темурбек ўнлик, юзлик, минглик[6] ҳамда туман қўмондонларини танлаш масаласига бевосита раҳбарлик қилган. Лашкарбошилиқ салоҳиятига эга бўлган қўмондонларнинг тўғри танланганлиги ва ўз жойига қўйилганлиги аксар ҳолларда жанг натижасининг муваффақиятли яқунланишига сезиларли таъсир кўрсатган[4]. Бу ҳақда у ўзининг “тузуклари”да жанг жараёнларини қуйидагича баён қилган: уруш олиб борилган вақтларда шошмасдан, бир зайлда шиддат билан жангга киришни кузатиш, ғаним томонни жанг қилиш тартибини чамалаб кўриш, уларни бор аскарлари билан бир йўла от қўйиб, шиддаткорона ҳужум қиладими ёки фавж-фавж бўлиб, кетма-кет ҳамла қиладими, ёки ғаним ҳамла вақтида, жанг қилиб орқага қайтиб, кейин яна ҳамлага киришадими ёки биринчи ҳамласи билан чегараланиб, охиригача савашадими? Ғаним агар орқасига қайтмай саваш қурса, сипоҳ унинг ҳамласидан етган зарбага сабр -тоқат қилиб, охиригача туриб бериши, ундаги шижоат бир соатлик сабр бўлиши кераклиги айтилган[8]. Ҳар бир ўнликдан сараланган жангчилар орасидан мулоҳазакор ва мард жангчи танлаб олиниб, қолган 9 жангчининг розилигидан сўнг ўнгбоши этиб сайланарди. Ўнгбошилардан эса фаолият ва қобилиятига қараб юзбоши сайланган.10 та юзбошидан эса ҳарбий ишларда моҳир ва тажрибага эга амирлар фарзанди ёки аслзодалар авлодидан бўлган жасур кишилардан мингбоши тайинланган. Ҳар бир бошлиқ керак бўлиб”, ўрнини босиши мумкин бўлган ёрдамчига эга бўлган[9].

Юришга чиққан ҳар бир оддий жангчи камон, ўқ солинган садоқ, шамшир ёки узун қилич, арра, бигиз, игна, арқон, болта, ўқ, билан қуролланишган. Уларнинг ҳар бирига 2 от, ҳар 5 кишига бир чодир ажратилган эди. Бундан ташқари, гурзи, ойболта (табар), қилич билан қуролланган жангчиларнинг махсус отрядлари бўлган. Ҳар бир ўнг бошининг ўз чодир ва 5 оти бўлиши

лозим эди, у совут, шамшир, камон, ўқ, чўқмор, гурзи, совут билан сафарга чиқиши шарт эди. Мингбошилар курол-яроғ заҳирасига эга бўлишган. Пиёда жангчида шамшир, камон, жанг олдида махсус буйруқ билан тасдиқланган миқдорда камон ўқлари бўлиши мажбурий бўлган[10].

Амир Темур кўшинида ҳарбий ишни билимдонлари кўпчиликти ташкил қилган бўлиб, унинг ҳурматида сазовор бўлган Аббос Баҳодур, Жоқубек Барлос, Жаҳоншоҳ, шайх Сайфуддин, Ййгу, Темурбилгут, Окбуғо, Тобон баҳодур, Амир шайх Нуриддин, Амир шохмалик, Учқора баҳодурлар бўлган. Амир Темур учун иккинчи даражали омиллар бўлмаган. Манёврларни, кўшин кўригини ҳам ўзи ўтказган[10].

Амир Темур ўзи бевосита майдонга тушмаса-да, унинг байроғи жангларда кўзга ташланиб турган. Ўша пайтларда байроқнинг аҳамияти душман кўмондонининг асирга олиниши ёки ўлдирилишининг аҳамиятидан кам бўлмаган. Чунки байроқнинг қулаши бутун кўшинни талвасага солиб уни мағлубиятга олиб келган. Жанг майдонлари олдиндан душманнинг барча имкониятларини ҳисобга олиб улгурган йўл бошловчилар томонидан белгиланган. Йўлбошловчилар жанг майдони ва сув миқдорини билиши, жангнинг қайси пайтида куёш қай томондан тушушига аниқ билиши, ҳисобга олган бўлиши шарт ҳисобланган[11].

Амир Темур даврида девортешар (манжаник), тошотар(аррода), тўплар (раъд), ҳимоя қалқонлари (турд), шотулар, камандлар, арқонлардан фойдаланганлар. Девор ва буржлар тагидан лаҳм қазилган, қаъла деворларида раҳна очилган[10].

Амир Темур аскарларининг орасида бутпарас турклар, оловга сажда қилувчи мажусий ажамлар, коҳинлару сеҳргарлар, золимлару мункирлар бор эди. У шундай бағри кенг бўлгани ва шунинг учун унга мусулмонлардан ташқари, насронийлар, зардўштийлар, буддавий ва бошқа динларга мансуб кишилар садоқат билан хизмат қилишган[12].

Амир Темур ҳарбий ҳаракатлар олиб боришнинг янги тизимига асос солди. Унга кўра, стратегик мақсадлар, шиддатли хужум, ҳал қилувчи йўналишларда кучларни бир ерга тўплаш, дадил манёвр ва ташаббускор ҳаракатлар, ҳал қилувчи жангда душманни тор-мор келтириш орқали амалга оширилган. Отлиқ кўшин ҳужумини ташкил этиш стратегияси ва тактикаси Амир Темур армиясида ўзининг тўлиқ якунини топди[10]. Жумладан, “Темур тузукларида” ёритилишича: Амир Темур душман лашкари 12 минг отлиқдан кам бўлса, ўзи ҳам душманга қарши 12 минг отлиқни тайёрлаб борган. У отлиқ аскарларни 9 қисмга бўлган. Қўлда бир фавж, баронғорда 3 фавж, жавонғорда 3 фавж, ҳировулда 1 фавж ва коровулда 1 фавж турган. Яна уруш майдонини танлашга ҳам эътибор берилган: ернинг сувга узоқ яқинлиги, аскар сақлашда унинг хавфсизлиги. Душман турган жой тепароқда жойлашганлиги ва офтобга рўбарў бўлиб, аскарларнинг кўзини қамаштирмаслиги, уруш майдони олди очик, кенг жой бўлишини эътиборга олиш керак бўлган[8].

Агар ғаним кўшинлари 12 мингдан ортиқ, лекин 40 мингдан кам бўлса, Амир Темур унга камида 40 минг аскарни жўнатиб, унга фарзандларидан бирини кўмондон қилиб тайинлаган, уларга ёрдам учун иккки тажрибали амир ва бошқа лашкарбошиларни берган. Агар ғаним армияси 40 мингдан ошиқ бўлса, унга қарши Амир Темурнинг ўзи чиққан[10]. У душманни чекиниши мумкин бўлган йўللари беҳато топган. У чекинаётган душманни таъқиб қилиб, яқсон қила оладиган ҳаракатчан отрядларни тайёр ҳолда тутиб турган[10].

Хулоса қилиб, Амир Темур ҳарбий салоҳиятда жаҳонга машҳур саркарда

ва ўз замонасининг энг қудратли ҳукмдори бўлганлигини эътироф этиш лозим. Амир Темурнинг ҳарбий назарияси ва у қўллаган амалий ҳарбий санъати ўз даврининг нодир мўъжизаси эди. У ишлаб чиққан ўзининг ҳарбий тактикасидан ҳарбий юришларида фойдаланиб ғалабаларни қўлга киритди. Амир Темурнинг юритган ташқи ва ички сиёсатида тутган одилона йўли у барпо этган давлат қудратининг ошишига ва жаҳон миқёсига кўтарилишида ҳал қилувчи омил бўлди. Шу билан бир қаторда ҳамма масалаларда, хусусан хорижий мамлакатлар билан алоқалар ўрнатиш ва муносабатларни ривожлантириш тадбирларини тинмай давом эттириб бу мавқени мустаҳкамлаб борди. Россия учун оғир қулфатлар келтира бошлаган Олтин Ўрда хони Тўхтамишни мавҳ этиб, Шарқий Европадаги бир неча мамлакатларни босиб олиб, бутун Европага катта хавф-хатар солиб турган турк султони Боязиднинг жиловини тортиши Европа халқлари тараққиётида янги бир даврни бошлаб берди. Европаликлар Соҳибқиронни халоскор сифатида тан олиб, унинг қудратли, марказлашган империяси билан ҳамма соҳада ҳамкорлик ўрнатишга интилдилар. Кўп ўтмай ўзаро муносабатлар янги изга кўча бошлади. Мағрибдан Машрикқача бўлган улкан ҳудудда тинчлик ва тартиб ўрнатилиши натижасида савдо йўллари, дипломатик алоқалар яна жонланди. Жумладан, Самарқандга “Хитой, Олтой, Чекка Мағриб, Миср, Рум, Фаранг ва Ҳинд мамлакатларидан элчилар келган. Амир Темур уларни ҳар бирини ўз ҳузурига чорлаб, тортиқ ва инъомлар улашган[3,13]. Кастилия қироли Генрих III нинг элчилари Пайпо де Сато Майор ва Эрман Санчес де Паласулослар Соҳибқирон қабулида бўлишган. Темур эса ўз навбатида қирол Генрих III ҳузурига Муҳаммад ал-Кешийни ёрлиқ билан юборган. Дипломатик муносабатлар Султония архиепископи Иоан ва Испания элчиси Рюи Гонзалес де Клавихо[13] томонидан амалга оширилган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримов Ш.Шамсутдинов Р. Ватан тарихи. Т.: “Ўқитувчи”, 1997.- 368 б.
2. Файзиев Т. Темурийлар шажараси.Т.:”Ёзувчи”, “Ҳазина”1995. -376. -104-105 б.
3. Низомиддин Шомий.Зафарнома. Т.: “Ўзбекистон”, 1996. – 319 б.
4. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. Т.: “Ёзувчи”,1996.
5. Ибн Арабшоҳ.Ажоиб ал-мақдур фи тарихи таймур. (Темур тарихида тақдир ажойиботлари). II китоб Т.: “Меҳнат”,1992.
6. Темур Тузуклари. Т.: “Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат”,1996.
7. Мўминов И. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. Т.: “Фан”, 1993. -40 б.
- 8.Темур тузуклари.Тошкент.О zbekiston .2018.
9. Иванин М.Икки буюк саркарда:Чингизхон ва Амир Темур.Т.:»Янги аср авлоди».2017. -183б.
10. Исмоилова. Ж. Ҳ., Левтеева Л.Г. Ўзбекистон харбий санъати тарихи. Ўзбекистон НМИУ.2013.116-117 б.
11. Череванский В. Амир Темур.Т.: “Ёзувчи”,1993.-86-87б.
12. Содиқов Ҳ. Амир Темур салтанатида хавсизлик хизмати.Т.:”Art Flex”. -8б.
13. Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома. Т.: “ШАРҚ”, 1997.- 394 б.